

SZEMLE

A középkori Magyarország címeres emlékeinek újabb kötetéről

*A Hunyadiak címereslevelei 1447–1489. Szerk. Avar Anton.
Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, 2018. 319 old.*

A magyarországi heraldikai kutatások igen komoly múltra tekintenek vissza, ugyanakkor a címereslevelek rendszeres feltárása és tudományos igényű közzététele a biztató 20. század eleji kezdetek után néhány évtized múlva tulajdonképpen elakadt. E vállalkozások közül a *Magyar címeres emlékek* három kötetét említjük meg (Bp. 1901–1926), ugyanis a most bemutatásra kerülő kiadvány több tekintetben ezt a Fejérpataky László és Áldásy Antal nevével fémjelzett munkát juttatja eszünkbe. A kötet szerkesztője, Avar Anton egyébként e forráskiadvánnyal bevallottan a nevezettek „által útnak indított ... forráskiadási hagyományt” kívánja folytatni (9.). Az utóbbi évtizedekben ismét fellendülő heraldikai kutatások eredményei közül pedig leginkább a Körömdi Tamás által szerkesztett *Középkori magyar címereslevelek* című munkával (I. 1439–1503. Bp. 2013) rokonítható. A forráskiadvány öt intézmény (MNL Országos Levéltára, MTA Történettudományi Intézet, MTA Művészettörténeti Intézet, a miskolci Herman Ottó Múzeum, ELTE) munkatársainak a közreműködésével készült el, a szerkesztőre tehát az a nem kevés felelőséggel és munkával járó feladat hárult, hogy 14 szerző munkáját szerkessze köteté, miközben maga is 12 címereslevelet tett közzé.

Rácz György, az MNL Országos Levéltárának főigazgató-helyettese és a 2018. évi Mátyás király-emlékévi levéltári projektvezetője az általa jegyzett előszóban (7–8.) ismerteti az emlékévi keretében készült forráskiadvány koncepcióját, és jelentőségét, újszerűségét elsősorban abban jelöli meg, hogy a Hunyadiak által kiadott és jelenleg ismert valamennyi

címereslevél szövegét, úgyszintén azok reprodukcióit egyetlen kötetben teszi hozzáférhetővé az érdeklődők számára. Ez pedig lehetővé teszi, hogy a szakemberek a korszak teljes címereslevél-anyagának ismeretében tudják levonni következtetéseiket (amint ezt pl. művészettörténeti szempontból Mikó Árpád meg is teszi alább említendő tanulmányában).

A bevezetőben (9–14.) a kötet szerkesztője, Avar Anton az igen tanulságos kutatástörténeti előzmények áttekintése, a Hunyadiak által kibocsájtott címereslevelek körültekintő és módszeres számbavétele mellett részletesen ismerteti a kiadásra vonatkozó tudnivalókat. Ezek közül azt emelnék ki, hogy – a forráskiadás bevett szabályainak megfelelően – az okleveleket minden esetben az eredetiről, annak hiányában pedig a legjobbnak minősített másolatról írták át, gyakran javított szövegeket közölve. Ha viszont sem eredeti, sem másolat nem maradt fent, csupán a kiadott szöveg állt a rendelkezésre, akkor azt vették át minden változtatás nélkül. Természetesen részletesen ismerteti mind a latin, mind a német oklevélszövegek átírása során követett alapelveket is. (Ezeket, nyilván, a csak közlésből ismert szövegeknél nem alkalmazták, következésképpen az előbbieket, valamint az eredetiek alapján publikált forrásszövegek közlési módja között lehetnek eltérések.) A szerkesztő felhívja a figyelmet arra, hogy három olyan armális is bekerült a kiadványba (IV., V., XXXVII. sz.), melyet ugyan nem Hunyadi János kormányzó vagy Mátyás király adott ki, de azok közlését – a megfelelő helyeken kifejtett

Fejér Tamás (1977) – történész, tudományos munkatárs, PhD, EME Kutatóintézete, Kolozsvár, fejertamas77@yahoo.com

érvek mellett – mindenképpen indokoltnak tartotta. (Ezek közül itt mindössze V. Lászlónak a Hunyadi János részére adott 1453. február 1-i címerbővítő oklevelét említjük meg.) Ugyanakkor számba veszi a Mátyás által kibocsátott, viszont még feltárássra váró címeresleveleket is. Ennek kapcsán jegyezzük meg – már ha a kérdést jól értettük –, hogy a Vajay Szabolcs nyomán említett, az itáliai Ancona város által Mátyás királytól nyert címeres pecsétadomány esetében (11.) hasznos lett volna legalább utalni arra, hogy szövegét Makuscev közzétette a *Monumenta historica Slavorum meridionalium* I/1. kötetében (Varsó, 1874. 147–149.).

A bevezetőt Mikó Árpádnak, az MTA Művészettörténeti Intézete igazgatójának *A Mátyás-kori címereslevelek helye a mintatúrafestészet történetében* című tanulmánya követi (15–22.), az armálisok ugyanis a heraldika és a diplomatika mellett a művészettörténeti kutatásoknak is fontos forrásai. A kötetben közzétett címereslevelek és a korabeli udvari kódexfestészet emlékeinek összehasonlító vizsgálata igen fontos összefüggésre világít rá: nevezetesen arra, hogy több Mátyás-kori armális címerminiatúrái azoktól a Budán működő itáliai miniátoroktól származnak, akik közreműködtek a Corvinák vagy más kódexek díszítésénél (az armálisok keltezése alapján pedig az egyes mesterek magyarországi működése is pontosabban datálható). Ugyanakkor tekintettel arra, hogy Mátyás uralkodása idejéből mindössze 28 eredeti címereslevelet ismerünk, Mikó megállapítása szerint: „Nincs sok esélyünk arra, hogy összefüggő korszakot rajzoljunk, legfeljebb stílárius tendenciákat lajstromozhatunk.” (16.) Ennek megfelelően Mikó a Mátyás-kori armálisok művészettörténeti összképét illetően – Balogh Jolán megállapításaival szemben (de egyidejűleg hangsúlyozva vonatkozó kutatásainak jelentőségét) – nem a gótikától a reneszánsz felé haladó stílusfejlődést érzékeli, hanem értékelése szerint „az északi gótika és az itáliai reneszánsz kompozíciós és stílárius elemei egy időben éltek, egymást váltogatták.” (22.)

Mikó Árpád tanulmányát a tulajdonképpeni forrásközlés rész követi. A kiadvány összesen 47 – a magánszemélyek mellett hat városnak adományozott – címereslevelet tartalmaz. Ezek közül Zsigmond

királytól egy (ennek szövegét Hunyadi János kormányzó írja át az 1449. április 13-i oklevelével, melyre, rendhagyó módon, ráfestették az eredeti oklevélen található címer másolatát is), Hunyadi János kormányzótól három, V. Lászlótól egy, I. Mátyástól 42 armális származik, közülük 40 latin, hét pedig német nyelvű. A teljességre törekvés során a szerkesztő a formuláskönyvekben fennmaradt és Mátyás király uralkodásához köthető három címereslevél-formulát is felvette a kötetbe. Ezt az eljárását csak helyeselni tudjuk, jóllehet például az XLVII. szövegnek – amely „igazi” mintaszöveg, azaz egyetlen konkrét adatot (ti. keltezés, hely- és személynevet stb.) sem tartalmaz – formula mivoltán kívül történeti forrásként való felhasználása tulajdonképpen lehetetlen, ugyanakkor adatok hiányában a másik kettőt sem sikerült a közlőnek személyhez vagy családhoz kötni. A XLIII. armálisformula viszont azért jelentős, mert a Mátyástól származó – és a kutatás előtt ismert – címereslevelek közül egyedülállóan ezzel a kedvezményezett a címer és nemesség mellett házmétséget is nyert. A 47 címereslevél közül – számításaink szerint – 35-öt teljes szöveggel, ötöt pedig kivonatosan korábban már publikáltak. (Ez a tény is jól mutatja azt az élénk érdeklődést, amely a Hunyadiak által kibocsátott címeresleveleket övezte a heraldikai kutatások részéről.) Összesen tehát tíz oklevélszöveg jelenik meg első alkalommal in extenso ebben a kiadványban (a hátramaradt két armális közül a XIII. számúnak a szövegét nem ismerjük, a XLIV. szövegből pedig csupán töredékek maradtak fent a szakirodalomban). De talán azt is érdemes lesz megjegyezni, hogy hét különböző ország levéltáraiból összegyűjtött 47 oklevél közül 31 maradt fent eredetiben, a többi a közlők másolatból vagy csupán leírásból, említésből ismerik. Egyébként az itt közölt címereslevelek jelentős része kiváló minőségben megtekinthető az MNL Országos Levéltára által működtetett online címereslevél-adatbázisban, melynek létrehozásában a kötet szerkesztőjének, Avar Antonnak szintén jelentős szerepe volt.

Az azonos szerkezetű címerközlések élén rövid fejregesztá áll, amit az oklevéllel kapcsolatos adatok (fennmaradási forma, lelőhely, jelzet, az oklevél anyaga, pecsétje, állapota stb.), majd a korábbi kiadás/kiadások, valamint a vonatkozó szakirodalom felsorolása követ.

Ezután kerül sor az oklevél szövegének a közlésére – az eredetiek esetében – a kancelláriai jegyzetekkel, a hátlapon levő egykorú vagy későbbi feljegyzésekkel, levéltári jelzetekkel együtt. A szövegközlést eltérő terjedelmű kísérő tanulmányok követik, melyek például a címeradomány kedvezményezettjére, családjára, a címer elnyerésének körülményeire vonatkoznak, a közreadók ugyanakkor különös hangsúlyt fektetnek a címerkép ismertetésére, több esetben annak értelmezését is elvégzik, ritkábban pedig stíluskritikai vizsgálódásokba is bocsátkoznak (pl. a XVI., XXVII. armálisok esetében). A címerképek értelmezését különösen fontosnak tartjuk, tekintettel arra, hogy közlik ezt a teljes forrásanyag és szakirodalom ismeretében teszik meg, esetenként új eredményekre jutva (pl. a XIV., XV., XXI. címereslevelek esetében). Az egyes közléseket az eredeti címereslevélről készült, kiváló minőségű, színes reprodukciók foglalják keretbe, mégpedig úgy, hogy elől a kinagyított címerképet, a végén pedig az illető oklevél előlapját közlik (ezzel a kísérő tanulmányoknak a címerre vonatkozó információit is ellenőrizhetővé teszik). Eredeti oklevél hiányában a címerképet formahű oklevélmásolatok (pl. XXIX., XXXIII. sz.) vagy reprodukciók (pl. III., IV., XXI. sz.) alapján közlik, két alkalommal azt pecsétlenyomatról (VI., XIII. sz.) ismerhetjük meg, egy esetben pedig a szerkesztő készített rekonstrukciós rajzot (XLVI. sz.).

A kötet a nemzetközi tudományossághoz is szólni kíván, tekintettel arra, hogy a végén egy rövid angol nyelvű összefoglalóval, valamint a fejregeszták angol nyelvű fordításával is találkozunk (284–287.). A kiadványt a felhasznált források és könyvészeti tételek jegyzéke zárja (288–319.). Mutató ugyan nem készült a kiadványhoz, ami mindenképpen megnehezíti a használatát, de minthogy a közölt oklevelek száma nem éri el a félszázat, ugyanakkor a tartalomjegyzékből fény derül a kedvezményezettekre, ez nem okoz különösebb nehézséget. Egyébként a szerkesztő kilátásba helyezte a kiadvány közzétételét a világhálón is (12.), a teljes szövegben történő keresés lehetősége tehát tovább könnyítené annak használatát.

Tehtettünk arra, hogy a közlők az MNL Országos Levéltárában őrzött címereslevelek esetében röviden ismertetik azok közgyűjteménybe való kerülésének

körülményeit, ezt Berekszői Péternek a Hunyadi Jánostól nyert 1448. február 15-i (II. sz.), jelenleg a Kolozsvári Egyetemi Könyvtár Kézirattárában található címeradománya kapcsán is igyekeztünk tisztázni. (Az oklevél egyébként megtekinthető a világhálón is a Román Nemzeti Levéltár által működtetett *Arhiva Medievală a României* digitális adatbázisban a CJ-F-00560-2-2 azonosító alatt.) Érdemes lesz talán röviden utalni arra, hogy az Egyetemi Könyvtár Kézirattárában található levéltári anyag szerves részét képezte (illetőleg képezi jelenleg is) az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárának, amely az Erdélyi Múzeum-Egyesület 1949. évi megszüntetése után átkerült előbb a Kolozsvári Akadémiai Könyvtár (1950), majd a Kolozsvári Nemzeti Levéltár kezelésébe (1975). Ezt az értékes iratanyagot (beleértve a levéltár címereslevél gyűjteményének 1594 előtti darabjait) viszont a front elől akkor még az Egyetemi Könyvtárban őrzött levéltárból 1943 nyarán Budapestre menekítették, ahonnan csak 1952-ben érkezett vissza Kolozsvárra. Az iratanyag viszont már nem került vissza az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltárának még 1949-ben a Farkas utcai Bethlen–Nemes-palotába átköltöztetett anyagába, hanem a levéltár egykori őrzőhelyén, az Egyetemi Könyvtárban került elhelyezésre (következésképpen több levéltári állag egysége meg bomlott). A címereslevélen található bélyegzők feliratából (*Erdélyi Múzeum-Egylet Könyvtára. Kézirattár; Az Erdélyi Országos Múzeum Könyvtára. Címeres levelek*) nem derül ki, hogy az oklevél milyen úton-módon került be a Múzeum levéltárába. Az armális regesztáját viszont közzétette Szabó Károly *Az Erdélyi Múzeum eredeti okleveleinek kivonata (1232–1540)* című munkájában (Bp. 1889. 296. sz.), ahol arra is utal, hogy az oklevél gr. Kemény József gyűjteményében található (ezt egyébként Fejérpataky László is említi közlésében). Tehát a címerlevél már igen korán, Kemény József hatalmas történeti forrásgyűjteménye részeként tulajdonképpen az Erdélyi Múzeum-Egyesület 1859. évi megalapításakor bekerült annak könyvtárába, illetőleg kéziratárába. Az oklevélre – minden bizonnyal – azért nem a Kemény-gyűjteményhez tartozó iratokon látható bélyegző (*Az Erdélyi Országos Múzeum Könyvtára. Gr. Kemény József gyűjteménye*) került rá, mert azt

áthelyezték a levéltár címereslevél-gyűjteményébe, és annak darabjaként vették számba. Ugyanakkor a hátlapról közölt feljegyzés aligha 16. század végi, annál jóval későbbi, és inkább Kemény József (1795–1855) kézírását juttatja eszünkbe, mellyel a gyűjteményhez tartozó több más oklevél is találkozunk. Végezetül talán azt sem lesz érdektelen megemlíteni, hogy Fejérpatakya Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság titkáráként a szóban forgó oklevél, valamint két másik címereslevél kapcsán (V. László 1456. március 30-i és II. Ulászló 1507. június 12-i armálisairól van szó) Majláth Béla, az Országos Széchényi Könyvtár öre útján 1889. január 21-én fordult az EME igazgató választmányához, hogy azokat „lemásolás és tudományos felhasználás céljából rövid időre a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában leendő használatra elküldeni szíveskedjék”. (Kolozsvári Nemzeti Levéltár, Erdélyi Múzeum-Egyesület irattára, 5/1889.). E kölcsönzésnek köszönhetően került tehát sor az említett címereslevél közzétételére – amint erre a szöveg közölje is utal – előbb a Turulban 1890-ben, majd a *Magyar czímeres emlékek* I. kötetében 1901-ben.

Az erdélyi vonatkozásoknál maradván, Pogány Miklós tordai polgár 1447. évi címerlevelének (I. sz.) kísérő tanulmányában hasznos lett volna utalni Wolf Rudolf *Bethlen Miklós tordai* ősei című írására (In: *Emlékkönyv Imreh István születésének nyolcvanadik évfordulójára*. Szerk. Kiss András–Kovács Kiss Gyöngy–Pozsony Ferenc. Kvár, 1999. 605–609.,

617–618.), melyben bővebben foglalkozik a címernyerővel és családjával. Minthogy a kötet nem csupán a címereslevelek összegyűjtése, hanem a korábbi közlések számbavétele tekintetében is a teljességre törekedett, Hunyadi Jánosnak az V. Lászlótól nyert címerbővítő oklevele kapcsán (V. sz.) utalunk még további két teljes szövegű közlésre: Philipp Ernst Spieß: *Archivische Nebenarbeiten und Nachrichten vermischten Inhalts mit Urkunden*. I. Halle, 1783. 177–179.; *Documente privitoare la Istoria Românilor culese de Eudoxiu de Hurmuzaki*. II/2. București, 1891. 24–26.

A modern forráskiadás valamennyi követelményének megfelelő reprezentatív kiadvány minden bizonnyal hasznos segédeszköz lesz a korszakkal foglalkozó történészek és művészettörténészek számára, ugyanakkor áttekinthető szerkezetének, a minden részletre kiterjedő kísérő tanulmányoknak, valamint a kiváló reprodukcióknak köszönhetően alighanem rövidesen ott találjuk a történeti segéd tudományok kötelező könyvészeti tételei között. Csak remélni tudjuk, hogy a szerkesztő folytatja az 1526-ig terjedő – a Hunyadiak most közreadott armálisainál bizonyosan nagyobb számú – címereslevél-anyag közzétételét, melynek számbavétele az MNL Országos Levéltárának említett címereslevél-adatbázisában nagyobbára már meg is történt.

Fejér Tamás

Erdélyi ércbányászat a 16–17. század fordulóján

Mátyás-Rausch Petra: Ércbányászat a Báthoryak korában. A szatmári és az erdélyi bányavidék arany-, ezüst- és higanybányászata (1571–1613). (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések).

MTA BTK TTI, Bp. 2017.

A szerző, Mátyás-Rausch Petra az MTA BTK Történettudományi Intézetének munkatársaként már egy évtizede foglalkozik a hazai bányászat kora újkori történetével. Jelen kötet doktori disszertációjának egy 3 éves OTKA-projekt keretében

jelentősen bővített változata, amely az intézet *Magyar Történelmi Emlékek* sorozatában jelent meg.

A mű a szatmári és az erdélyi bányavidék Báthorykori nemesfém-bányászatának történetét dolgozza fel. A bányászat-történeti szakirodalom csak érintette ezt

Póka Ágnes (1987) – tudományos segéd munkatárs, ELKH Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Budapest, Poka.Agnes@abtk.hu